

Filips de Goede

Karel de Stoute

Maria v. Bourgondië

Filips de Schone

DE MUNTEN VAN DE BOURGONDISCHE EN SPAANSE NEDERLANDEN

Karel V

Filips II

Albrecht en Isabella

Filips IV

Karel II

1434 - 1700

Lezing te Leuven 22 maart 2022

Besten,

De monetaire uitgiften in onze gewesten kennen een zeer lange lijst van munttypen en waarde schommelingen. De eerste munten waren reeds bij de Kelten en vandaag hebben wij de euro.

De vraag om de relatie tussen de munten en hun waarde te leren begrijpen was de aanleiding voor deze lezing.

Mijn verhaal gaat over de munten die werden aangemaakt voor het betalingsverkeer, de klinkende munten. De betaalmiddelen in die periode bestonden uit een 'hand vol met ' mengelmoes van munten uit vroegere perioden en uit verschillende landen. De waarde van de reeds in omloop zijnde munten uit edel metaal varieerde natuurlijk in functie van de prijs van het goud en zilver. Een oude munt uit edel metaal , een klinkende munt, kon elke maand een andere waarde hebben en deze waarde werd uitgedrukt in rekenmunt.

Willy Geets en ikzelf hebben het verhaal verdeeld.

Ikzelf breng u een overzicht van hoe de munten er zijn gekomen en beperk mij tot de periode van de Bourgondische en Spaanse Nederlanden (1434-1700).

Willy gaat u een inzicht geven hoe er destijds werd betaald met deze variëteit van klinkende munten door het gebruik van de rekenmunt. Dit zal u een beter inzicht geven hoe financiële bedragen in oude teksten kunnen worden gelezen.

Hugo Vanhoudt

Vanhoudt.hugo@gmail.com

Tel.: 0476.710058

FILIPS DE GOEDE (1434-1467)

Filips de Goede (Dijon, 31 juli 1396 – Brugge, 15 juni 1467) was hertog van Bourgondie van 1419 tot aan zijn dood. Toen hij in 1419 zijn vader Jan zonder Vrees opvolgde, beloofde hij aan Vlaanderen – toen nog zijn belangrijkste bezit in de Nederlanden – een muntstabiliteit van 15 jaar, waardoor hij pas in 1434 een grote munthervorming kon doorvoeren. Filips de Goede, die reeds Vlaanderen en Artois had geërfd van zijn vader, kwam vervolgens in het bezit van Namen (1429), Brabant en Limburg (1430), Henegouwen, Holland, West-Friesland en Zeeland (1433) en Luxemburg (1462, maar hij was er reeds regent sinds 1442). Zowel het hertogdom als het vrijgraafschap Bourgondie vielen onder het bestuur van Filips de Goede.

Eerste emissie (1434-1454) – Ordonnantie van 23 januari 1434

Vlak nadat Henegouwen, Holland en Zeeland bij zijn bezittingen werden ingelijfd, werd door de ordonnantie van 23 januari 1434 eenzelfde muntsysteem ingevoerd in zijn ‘Landen van Herwaarts over’, waartoe ook het hertogdom en het Vrijgraafschap Bourgondië (Franche-Comte de Bourgogne) behoorde. Het muntsysteem was gebaseerd op de Vlaamse *groot*, waarbij in Brabant, Vlaanderen, Henegouwen en Holland voortaan munten van hetzelfde type en met eenzelfde gewicht en gehalte werden geslagen: hele en halve gouden ridders, naar Frans voorbeeld, van respectievelijk 48 en 24 groot, en zilverstukken van 2, 1, $\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{4}$ groot, die al spoedig onder de bijnaam *vierlander* bekend geraakten. Tevens was er de belofte om gedurende 20 jaar de muntstabiliteit te waarborgen. Wegens de gewijzigde prijzen van edel metaal werden na 1440 weinig munten geslagen. De munten van de verschillende gewesten onderscheidden zich slechts door de titulatuur van de hertog en door een regionaal herkenningsteken. De regionale denominaties van de pasmunt vertoonde echter niet dezelfde uniformiteit als de goud- en zilverstukken. De onderverdeling van de groot in 24 Vlaamse mijten werd in de andere staten van de Bourgondische Nederlanden niet gevolgd: in Brabant bleef de Vlaamse groot onderverdeeld in 36 mijten, in Holland in 8 penningen, en in Henegouwen in 12 penningen. In Luxemburg werd volgens de Instructie van 21 september 1443 een nieuwe reeks van zes munten ingevoerd, waarvan echter enkel de Bourgondische gulden volgens Duitse voet werd aangemaakt op naam van Filips de Goede.

Tweede emissie (1454-1466) – Ordonnantie van 11 juni 1454

Omwille van de stijgende goudprijs werd de ridder in 1454 vervangen door de gouden (Vlaamse) leeuw van 60 Vl. groot.

Derde emissie (1466-1467) – Ordonnantie van 23 mei 1466

De zieke Filips de Goede werd de laatste regeringsjaren bijgestaan door zijn zoon Karel de Stoute, die mede aan de basis lag van deze derde emissie. Omwille van de verder stijgende goudprijs werd in 1466 de gouden leeuw van 60 Vl. groot vervangen door de Bourgondische Andriesgulden van 38 Vl. groot. Met deze goudgulden op Duitse voet (Rijnse gulden) en met beeldenaars die sterk geleken op de Duitse munt beoogde Filips de Goede/Karel de Stoute goede handelsrelaties met de Duitse keizer, om later een Bourgondisch Koninkrijk te kunnen realiseren.

De aanmuntning van zilveren munten werd in 1466 opnieuw gestart met een lager zilveragehalte en met de introductie van het nieuw type van de dubbele stuiver.

KAREL DE STOUTE (1467-1477)

Karel de Stoute (Dijon, 10 november 1433 – Nancy, 5 januari 1477), zoon van Filips de Goede en Isabella van Portugal, volgde zijn vader op als hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Luxemburg, graaf van Vlaanderen, Artesië, Bourgondië, Henegouwen, Hollond, Zeeland en Namen, en heer van Mechelen; in 1473 werd hij bovendien hertog van Gelre en graaf van Zutphen. Uit zijn tweede huwelijk met Isabella van Bourbon werd Maria van Bourgondië geboren.

Reeds tijdens de laatste regeringsjaren van de zieke Filips de Goede nam Karel de Stoute deel aan het regeringswerk. Na het overlijden van zijn vader zette hij diens beleid verder, met de ambitie een groot koninkrijk te stichten, gaande van de Noordzee tot de Middellandse Zee. Dit resulteerde in wrede en dure oorlogen met de omliggende gebieden en met opstandige vazallen. Op 5 januari 1477 sneuvelden Karel de Stoute en zijn ambities nabij Nancy. Het land bleef achter in grote crisis.

Eerste emissie (1467-1474) – Ordonnanties van 13 oktober en 20 december 1467

Karel de Stoute behield aanvankelijk het muntstelsel van zijn vader, al werd wel een beperkte devaluatie doorgevoerd (een lichte koersverhoging van de gouden munten en een beperkte gehaltevermindering van de zilveren munten). Deze munten waren officieel ook in Engeland gangbaar.

Tweede emissie (1474-1477) – Ordonnantie van 27 oktober 1474

De dure militaire operaties vergden veel geld, en Karel de Stoute devalueerde de munt in 1474. Hij verhoogde de koers van de Andriesgulden tot 48 groot en lanceerde een nieuwe serie zilvermunten van 4, 2 en 1 groot, die ongeveer 12% minder zilver bevatte. Omdat in de beeldenaar een vuurijzer, het symbool van het Boergondisch vorstenhuis, verwerkt was, kreeg de dubbele stuiver in 1474 de naam 'dubbel vuurijzer' en de andere enkel en half vuurijzer.

Terzelfdertijd werd vanaf 1474 voor het eerst het jaartal op de zilveren munten geplaatst, en werden de gewestelijke symbolen vervangen door muntmeestertekens, die een betere administratieve controle toelieten.

In Bourgondië werd het munthuis in Auxonne na de dood van Filips de Goede gesloten en pas heropend in 1472/1475.

MARIA VAN BOURGONDIE (1477-1482)

Na de plotse dood van Karel de Stoute in de slag bij Nancy werd zijn dochter Maria van Bourgondië (Brussel, 13 februari 1457 – Brugge, 27 maart 1482) hertogin van Bourgondië, Brabant, Limburg, Luxemburg en Gelre, gravin van Vlaanderen, Artesië, Holland, Zeeland, Henegouwen, Namen, Zutphen en Boergondië (Franche-Comte), en vrouwe van Mechelen, kortom *vorstin van de Nederlanden*. De Staten-Generaal verboden haar niettemin nieuwe types munten te slaan of om waardeveranderingen door te voeren.

Emissie vanaf 1478 – Ordonnantie van 12 oktober 1478 en Instructie van 19 mei 1480

Ze startte haar muntslag in Brabant (Antwerpen) en Vlaanderen (Brugge) met het voortzetten van de tweede emissie (1474-1477) zoals ingevoerd door Karel de Stoute en vastgelegd in de ordonnantie van 27 oktober 1474. Om het hoofd te bieden aan de hachelijke toestand die haar vader had achtergelaten en om een tegengewicht te vormen tegen de Franse invasiedruk, huwde Maria met Maximiliaan van Oostenrijk, de zoon van de Duits-Roomse keizer. Maximiliaan nam de regering over, met tegenkanting evenwel van vooral Vlaanderen.

Op 12 oktober 1478 werd, na breed overleg, een koersverhoging van 12,5% doorgevoerd voor de munten boven de groot. Tegelijkertijd werd een nieuwe beeldenaar geïntroduceerd voor de groot (half vuurijzer) met zijn deelwaarden. Voor deze serie werden verschillende varianten van de letter M van Maria gebruikt om de waarde aan te duiden. De groot had een unciale M, de halve groot een gotische M en de kwart groot een kapitale M.

Maria opende in 1478 het muntatelier van Holland (Dordrecht). Door de voortdurende staat van oorlog was de muntslag in het hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen zeer onregelmatig. In Arnhem werd gemunt tussen 22 maart 1481 en 15 januari 1482. Begin 1482 werd de stad door de hertog van Kleef veroverd, waarna de Bourgondische munt naar Nijmegen overgebracht werd, waar ze tot 29 maart 1483 operationeel bleef.

Maria bevestigde het privilege van Arnhem om kleingeld te slaan ten bate van de kerk. In 1482 werd voor het eerst een stedelijke munt op naam van de landsheer naar Bourgondische muntvoet en beeldenaar afslagen. Later zouden er ook stedelijke emissies van andere steden volgen. In Brabant en Holland ging de lokale muntslag gewoon door. In Franche-Comte werd op 6 mei 1478 opdracht gegeven munten te slaan om soldaten te betalen, nl. de Bourgondische gulden en de groot blanc, maar er zijn geen exemplaren van teruggevonden.

Het verplichte gebruik van het muntmeesterteken verwaterde, en provinciale symbolen kwamen weer tevoorschijn.

FILIPS DE SCHONE (1482-1506)

Filips, bijgenaamd 'de Schone' (Brugge, 22 juni 1478 –Burgos, 25 september 1506), heerste over de landen die de Habsburgse Nederlanden en de Kroon van Castilië worden genoemd. Hij was een zoon van Maximiliaan van Oostenrijk en van Maria van Bourgondië. Toen zijn moeder in 1482 stierf, werd hij als vierjarige kleuter troongerechtigd. Zijn vader oefende tijdens Filips' minderjarigheid het regentschap over de Nederlanden uit. Filips werd opgevoed in Mechelen bij zijn (stief)grootmoeder Margaretha van York en onderging er de invloed van de lokale adel. Dat bleek heel duidelijk toen hij in 1494 meerderjarig werd verklaard en persoonlijk het bewind in handen nam. We kunnen twee periodes onderscheiden: Filips' minderjarigheid van (1482-1493) en zijn meerderjarigheid (1493-1506). Tijdens de minderjarigheid voerde zijn vader en regent, Maximiliaan van Oostenrijk, zowel op politiek als op monetair vlak een zeer bewogen beleid dat werd gekenmerkt door een snelle opeenvolging van devaluaties en revaluaties, die dikwijls uitmondten in de creatie van een nieuwe reeks munten: van 1482 tot 1493 waren er niet minder dan zes emissies.

Eerste emissie – Ordonnantie van 31 juli 1482

Tijdens de eerste regeringsjaren werden de munttypes van Maria van Bourgondië behouden. Op 28 april 1482 hadden de Staten-Generaal Maximiliaan als voogd en regent voor Filips de Schone erkend. De vier Landen van Vlaanderen, die zich aanvankelijk verzetten, erkenden hem op 3 mei eveneens als regent voor zijn zoon. In 1483 kwam Vlaanderen echter weer in opstand onder leiding van Gent, maar het moest zich in 1485 aan Maximiliaan onderwerpen. De Munt werd toen van Gent naar Brugge verplaatst.

Tweede emissie – Ordonnantie van 6 augustus 1485

Op 6 augustus 1485 werd door Maximiliaan teruggегреpen naar de types van 1466 (de 'vierlander'-reeks). De munten werden Mecheleers genoemd, naar hun eerste aanmunting in Mechelen. Ze bevatten evenwel minder zilver en werden tegen hogere koersen in omloop gebracht. De bevolking protesteerde vrij snel tegen dit bedrog, en reeds op 3 november 1485 werd de aanmunting van deze stukken stopgezet.

Herneming van de eerste emissie – Ordonnantie van 3 november 1485

Na de kortstondige tweede emissie werd per ordonnantie van 3 november 1485 de eerste emissie van 31 juli 1482 hernomen. Deze munten zijn niet te onderscheiden van die van de oorspronkelijke emissie. Wel werd het half vuurijzer als nieuw type toegevoegd.

Derde emissie – Ordonnantie van 20 april 1487, aangepast in juli en november 1487 en in juni 1488

De munten van deze emissie combineren een koninklijke uitstraling met een steeds verdergaande waardevermindering. Na zijn verkiezing tot koning van het Duitse Rijk (9 april 1486) kwam het in 1487 tot een schitterende reeks prestigemunten. Deze waren gebaseerd op het gebruik van Maximiliaans naam en titels met weglating van die van Filips (met uitzondering van de dubbele griffioen), het gebruik van het wapen met de eenkoppige adelaar, de introductie van zijn persoonlijk embleem, de griffioen, en de weergave van zijn statieportret op de gouden en zilveren reaal. Soms wordt de muntnaam vermeld, zoals denarius simplex nominatus grifonus (munt enkele griffioen genaamd). Het Brabantse muntatelier verhuisde in november 1487 van Antwerpen naar Mechelen. Het was de bedoeling ook de Gelderse en Hollandse Munt naar daar over te brengen, maar dat is niet of slechts voor korte tijd effectief gebeurd.

In 1487 zag Maximiliaan zich geconfronteerd met een oorlog tegen Frankrijk en opstanden in Vlaanderen, Brabant, Holland en Gelderland. Om zijn militaire campagnes te financieren ging hij over tot een aantal opeenvolgende muntontwaardingen. Bij de introductie van de derde emissie in april 1487 werden nieuwe munten uitgegeven tegen een koers die overeenstemde met een devaluatie van 10%. In november 1487 volgde een nieuwe devaluatie met ongeveer 11%. De intrinsieke waarde van de munten bleef gelijk, maar de koers werd verhoogd. Aanvankelijk was een kleine, lichte griffioen van hoog gehalte (1,80 g – 930‰) tegen een koers van 4 groot Vlaams voorzien, maar die werd niet aanvaard. In november 1487 werd een zwaardere griffioen van een lager allooi (3,33 g – 500 ‰) tegen een koers van 4 ½ groot Vlaams geïntroduceerd. In juli 1488 volgde een nieuwe waardevermindering, ditmaal met 25%. Het gewicht van de

Brabantse enkele en dubbele griffioen bleef hetzelfde, maar het gehalte werd verminderd. De beeldenaar van de muntstukken werd niet gewijzigd.

Vierde emissie – Ordonnanties van 26 oktober en 8 december 1488

De verslechtering van Maximiliaans militaire toestand noopte hem op 26 oktober 1488 over te gaan tot een nieuwe devaluatie, ditmaal met 50%. Men probeerde deze te camoufleren door de creatie van weerom nieuwe en prachtige munttypes zoals het 'schuitken', geïnspireerd op de Engelse halve nobels, en zilveren munten met leeuwenschilden. In 1489 opende Maximiliaan voor Vlaanderen een munthuis in Veurne, wegens het niet beschikbaar zijn van het munthuis in het opstandige Gent. De Brabantse munt was toen in Mechelen gevestigd. De Gelderse bevond zich, gezien de B van Bommel in het hart van het kruis op de keerzijde van het zilvergeld, weer in Zaltbommel. De Hollandse munt was nog steeds in Dordrecht gevestigd. De muntstempels voor de vierde emissie werden evenwel, zowel voor Brabant, Gelre en Holland, in Mechelen vervaardigd. Gent, dat de leiding van de opstand had genomen, ging in 1488 zelf over tot een vrij omvangrijke aanmunting op naam van Filips de Schone. Aangezien één van de belangrijkste grieven tegen Maximiliaan diens politiek van verzwakking van de munt was, is het vrij normaal dat Gent terugkeerde naar de sterke muntvoet van Filips de Goede. In 1489 moest echter worden overgegaan op het zwakkere muntsysteem van 1474. Datzelfde jaar sloegen de opstandige Brabantse steden Leuven en Brussel eveneens munt op naam van Filips de Schone.

Vijfde emissie – Ordonnantie van 14 december 1489

Onder druk van de vele klachten over de door de muntontwaardingen veroorzaakte prijsstijgingen volgde Maximiliaan in december 1489 het voorbeeld van de opstandelingen, en verlaagde hij de koersen met $\frac{1}{2}$ tot het peil van 1466. Dit betekende een revaluatie van de rekenmunt met de factor drie. In plaats echter van over te stappen op het systeem van Karel de Stoute, dat Gent toen reeds enkele maanden toepaste, probeerde hij op zijn beurt het muntstelsel van Filips de Goede opnieuw in te voeren, en kopieerde hij voor zijn nieuwe munten gedeeltelijk de beeldenaren van de 'vierlander', wat neerkwam op een plotse terugkeer naar de zwaardere munten uit 1466-1474. Om discussie over Maximiliaans regentschap te vermijden werden de beeldenaren nauwkeurig ontworpen: het wapen van Maximiliaan is gecombineerd met dat van Filips, enkele munten vertonen zelfs het portret van Filips, en Maximiliaan omschreef zijn positie op de munten als 'pater', vader van Filips. Vanaf de groot en kleiner droegen de stukken alleen het Oostenrijks-Bourgondisch wapen als beeldenaar.

Zesde emissie – Ordonnantie van 16 maart 1492, aangepast op 12 oktober 1492 en op 16 december 1493

De maatregel van 1489 was te fors geweest. Hij veroorzaakte deflatie, waardoor lonen en prijzen werden ontwricht. Daardoor stuitte hij op nog heftiger verzet van de bevolking. Maximiliaan kon dan ook, net zomin als Gent, deze muntvoet handhaven, en moest in maart 1492 op zijn beurt overgaan op het muntstelsel van Karel de Stoute van 1474. Evenals de opstandelingen kopieerde hij in verregaande mate de beeldenaren van de 'vuurijzers'. De koers kwam overeen met die van 1474, maar de massa was iets minder (2,88 tegen 3,06 g).

Vanaf dan werd de naam van Filips vermeld en elke verwijzing naar Maximiliaan weggelaten. De koersen dienden anderhalf jaar later te worden aangepast. Het kleingeld (vanaf de groot) kreeg ter onderscheiding cirkeltjes in de kwartieren van het kruis op de keerzijde. De opstand van de Vlaamse en Brabantse steden werd neergeslagen in 1492, maar het duurde tot de meerderjarigheid van Filips de Schone in 1493 vooraleer de stabiliteit van de munt kon worden hersteld.

Zevende emissie – Ordonnantie van 14 mei 1496

Op 12 januari 1493 overleed keizer Frederik III en nam Maximiliaan de regering van het Duitse Rijk over. Het bestuur van de Bourgondische erflanden liet hij over aan Filips de Schone die in 1493 meerderjarig verklaard werd. Met de twee volgende muntemissies werd een muntstabiliteit verwezenlijkt die tot 1548 zou standhouden. Vanaf 14 mei 1496 werd immers een nieuwe (zevende) reeks munten ingevoerd, met originele beeldenaren. De Andriesgulden werd vervangen door de Philippusgulden. Volledig nieuw waren

het Gouden vlies (2 goudgulden) en het zilveren vlies (3 stuiver). De dubbele en enkele stuiver waren geslagen volgens de types van Filips de Goede en Karel de Stoute, maar 20% in waarde verminderd.

De stuiver als rekenmunt correspondeerde (voorlopig) weer met een klinkende munt.

Achtste emissie – Ordonnanties van 8 december 1499, 20 februari 1500 en 14 februari 1506

Door een te lage officiële koers van het goud werden weinig gouden munten geslagen. Een verhoging van de goudprijs (zijnde het aanpassen van de koersen van de bestaande gouden munten) en het verlagen van het gehalte van de Philippusgulden (nieuw type) liet een massale muntslag van goudstukken toe. In 1506 werd de muntenserie uitgebreid door het invoeren van nieuwe kleine denominaties.

Muntslag van de opstandige steden

In Vlaanderen laaide in het najaar van 1487 het verzet tegen Maximiliaan fel op. De munt te Brugge had de nieuwe reeks normaal aangevangen (3de emissie) maar hieraan kwam uiterlijk op 16 januari 1488 een einde door de gevangenneming van Maximiliaan. Na zijn vrijlating na drie maanden kwam hij zijn beloften niet na, maar begon hij een oorlog tegen de Vlaamse oppositie. De opstand van de Vlaamse steden, waarbij een deel van Brabant met Leuven en Brussel zich aansloten, leidde tot een langdurige oorlog, die pas een einde nam in 1492, met de inname van Sluis, de laatste haard van verzet. In deze periode hebben de opstandige gewesten revolutionaire munten uitgegeven.

Gent:

In die periode lag de Munt te Brugge een tijdlang stil, maar Gent liet zich in het begin van 1488 door de Franse koning, met wie Maximiliaan ook in oorlog was, tot muntslag machtigen (Vlaanderen was nog steeds een Frans leen). Er waren drie emissies in Gent en een laatste in Sluis, met een onderbreking na het vredesakkoord tussen Maximiliaan en Frankrijk in oktober 1489. Alle munten verwijzen uitsluitend naar Filips de Schone en niet naar Maximiliaan.

Brussel/Leuven:

De Brabantse steden Brussel en Leuven sloten zich aan bij het verzet van Vlaanderen tegen Maximiliaan. De beeldenaars van de munten van deze twee steden stemmen met elkaar overeen. De koers ervan kwam echter overeen met de opgewaardeerde munten geslagen door Maximiliaan. Alle munten dragen het jaartal 1488 volgens de paasstijl die in de Bourgondische administratie gebruikelijk was, maar zijn in werkelijkheid in 1489 (Nieuwjaarsstijl) geslagen.

Reguliere muntslag van de steden:

Op basis van landsheerlijke privileges werden stedelijke munten geslagen die aansloten bij de centrale emissie: beeldenaar met de M en zelfde muntvoet. De parochiekerk van Arnhem sloeg in 1485-1486 een groot, en in Zaltbommel werden in 1482 halve en kwart groten geslagen. Deze munten werden niet opgenomen in deze catalogoog.

Roermond had in 1486-1488 een anonieme serie van hele, halve en kwart groten die niet de naam van de stad maar wel de titel van Maximiliaan droegen.

Speciale emissie:

Filips de Schone was gehuwd met Johanna, de Spaanse troonopvolgster. Nadat haar moeder in 1504 was overleden, reisden zij naar Spanje om het koningschap van Castilië op te eisen. In 1505 werden naar aanleiding van de tweede reis speciale munten geslagen in Antwerpen en Brugge, om te voorzien in betaalmiddelen tijdens de reis.

KAREL V (1506-1555)

Karel van Habsburg (Gent, 24 februari 1500 – Cuacos de Yuste, Spanje, 21 september 1558), zoon van Filips de Schone en Johanna van Castilie, bijgenaamd *la Loca*, was sinds zijn doopsel hertog van Luxemburg. In 1506 volgde hij op zesjarige leeftijd zijn vader op als landsheer van de Bourgondische erflanden, maar tijdens de minderjarigheid van Karel nam zijn grootvader Maximiliaan als regent daar de regering waar. In 1515 werd hij meerderjarig, en voortaan regeerde hij zelf zijn gewesten. Op 28 juni 1519 verkozen de keurvorsten van het Heilige Roomse Rijk hem in Frankfurt tot Rooms koning, en op 23 oktober 1520 werd hij in de Dom van Aken plechtig gekroond. Op 26 oktober 1520 werd hij dan tot keizer van het Heilige Roomse Rijk gekozen, maar pas op 24 februari 1530 werd hij door de paus in Bologna gekroond.

Ook in de Nederlanden vond een grote machtsexpansie plaats. In 1521 werd hij heer van Doornik, in 1524 van Friesland, in 1528 van het Nedersticht Utrecht en het Oversticht Overijssel, in 1536 van Groningen, Drenthe en de Friese Ommelanden, en tenslotte in 1543 hertog van Gelre en graaf van Zutphen. Behalve het prinsbisdom Luik waren hierdoor de volledige Nederlanden en Franche-Comte in zijn handen verenigd. Van zijn moeder Johanna erfde hij de Spaanse bezittingen met de onderhorigheden in de Nieuwe Wereld, Sardinië en het koninkrijk Napels-Sicilië. Als Karel I was hij van 1516 tot 1556 koning van Spanje. Aan het einde van zijn leven droeg hij in 1555-1556 alle verantwoordelijkheden, behalve die in het Duitse Rijk, over aan zijn zoon Filips II.

Tijdens de eerste decennia van de 16de eeuw heerste er grote monetaire stabiliteit. In de Nederlanden bleef de muntvoet van 1496 vrijwel ongewijzigd tot in 1548. Keizer Karel V was een vernieuwer van de munten door de introductie van Latijnse letters, nieuwe beeldenaars met eigen portret, zware zilveren munten en koperen pasmunten.

Eerste emissie (1506-1521)

De in 1496 ingevoerde muntsoorten werden tijdens de eerste regeringsjaren van Karel V verder geslagen, zij het met aangepaste omschriften zoals MONETA ARCHIDVCVM AVSTRIAE DVC[V] B (aartshertogen van Oostenrijk, hertogen van Bourgondië). De munten met de legendevariante DVX BVRG (*voor nrs. 201-205*) dateren mogelijk uit de periode 1515-1520, de meerderjarigheid van Karel.

Speciale emissies

In deze periode waren er ook twee speciale emissies.

Na zijn kroning tot keizer en tijdens zijn bezoek aan Antwerpen in 1517 werden er voor Maximiliaan speciale gelegheidsmunten geslagen.

Toen Karel koning van Castilië werd op 27 mei 1516, liet hij Spaanse realen aanmunten te Antwerpen, in navolging van zijn vader Filips de Schone.

Tweede emissie (1521-1555) – Ordonnanties van 20 februari 1521 tot en met 7 april 1544

Met de ordonnantie van 20 februari 1521 werden nieuwe beeldenaars ingevoerd, maar de muntvoet bleef ongewijzigd. Wel zagen bij die gelegenheid enkele nieuwe denominaties het licht. De belangrijkste hiervan was de gouden Karolusgulden van 20 stuiver, die overeenstemde met de rekenmunt. In het streven naar nog grotere uniformiteit werd de titulatuur van de vorst op de munten eenvormig gemaakt door de titels van de Nederlandse gewesten weg te laten. De stukken onderscheidden zich nog enkel door het nu systematisch aangebracht muntteken. Andere nieuwigheden waren de hele en halve 'ouden reaal, de hele en halve zilveren reaal en de stuiver. Per ordonnantie van 9 december 1535 werd de zilveren korte aangemunt. Per ordonnantie van 11 augustus 1536 werd de eerste eigen zware zilvermunt ingevoerd, de 'vlieger' van 4 stuiver. De ordonnantie van 29 oktober 1540 bracht de gouden kroon naar Frans voorbeeld. Belangrijker waren echter twee andere nieuw gecreëerde denominaties: de ordonnantie van 22 februari 1543 met de eerste munt in zuiver koper buiten Italië, een korte, die tevens voor het eerst een realistisch portret van de vorst toonde, en de ordonnantie van 7 april 1544 met de zilveren versie van de

Karolusgulden. De aparte pasmunten voor Brabant en Namen werden voor het laatst uitgegeven; het gebruik van de Hollandse penning verspreidde zich daarentegen over alle Noordelijke provincies.

Karel werd met zijn meerderjarigheid in 1515 hertog van Bourgondië en bestuurde dit gewest vanaf 1530 (na de dood van zijn tante Margareta die tot dan landvoogdes was). Vanaf 1550 was er een lokale muntslag op zijn naam. Tijdens de eerste emissie van Karel V werd in Antwerpen voor het laatst gebruikgemaakt van een gewestelijk symbool, de leeuw; daarna werden overal systematisch munttekens gebruikt.

FILIPS II (1555-1598)

Filips II (Valladolid, 21 mei 1527 – San Lorenzo de El Escorial, 13 september 1598) was de enige wettige zoon van keizer Karel V en diens vrouw Isabella van Portugal. Filips II volgt zijn vader op als landsheer van de Nederlanden in 1555, en in 1556 als koning van Spanje. De noordelijke gebieden verliest hij echter na de opstanden. Niettemin bereikt Spanje tijdens zijn koningschap het hoogtepunt van zijn macht. Vanaf 1543 was Filips regent van Spanje, omdat zijn vader meestal in andere delen van het rijk verbleef. Na het overlijden van zijn eerste vrouw, Maria van Portugal, trouwde Filips met de Engelse koningin Maria Tudor, waardoor hij aanspraak maakte op de Engelse kroon. Maria overleed kinderloos in 1558. Filips II erfde een verarmd Spaans rijk: het bij elkaar houden van het gebied kostte meer dan het opbracht. Geldverslindende oorlogen tegen aartsvijand Frankrijk en tegen de Osmaanse troepen die vanuit Turkije optrokken, werden bekostigd met leningen. De staatsschuld van het Rijk vertienvoudigde tussen 1552 en 1556, tot de jaarlijkse rentelasten net zo hoog waren als de jaarlijkse inkomsten. Op 10 juni 1557 staakte de koning zijn betalingen: het eerste bankroet van Spanje. Het hele kredietstelsel stortte in en veel kleine beleggers verloren hun in schuldbrieven geïnvesteerde spaargeld. Het jaar daarop, in 1558, ging ook Frankrijk bankroet. De internationale handel had erg te lijden, vooral de Antwerpse bankensector werd zwaar getroffen. Tevens waren er de godsdienstoorlogen tegen een oprukkend protestantisme, alsook de oppositie van de hoge adel tegen het centralisme van het bestuur. Tegen deze achtergrond braken de opstanden en de Tachtigjarige Oorlog uit, die resulteerden in hoge staatsschulden. Filips II probeerde de gaten in de staatsfinanciën te dichten door hogere belastingen op te leggen. Ondanks het interne verval wist Spanje nog een tijd lang de schijn van 'grote mogendheid' op te houden. Na de dood van Filips II was het land echter volledig bankroet.

Voor de periode van Filips II bestaan er in hoofdzaak twee reeksen van munten, uitgegeven door verschillende bestuurlijke overheden: enerzijds de 'koninklijke munten', en anderzijds de munten van de opstandige partijen die op initiatief van de Staten-Generaal, de gewesten en de steden werden uitgegeven. De 'koninklijke munten' waren gedurende de volledige regeerperiode gebaseerd op de gouden reaal en de Filipsdaalder. Deze reeks werd tweemaal onderbroken: de eerste keer in 1567-71 met de emissie van de gulden en de Bourgondische kruisdaalder, waarmee een integratie van de monetair systeem van de Nederlanden met dit van het Rooms-Duitse Rijk werd nagestreefd — de tweede onderbreking was in de periode 1573-85, toen de opstandelingen afwijkende emissies uitbrachten, terwijl de niet-opstandige gebieden trouw bleven aan de koninklijke emissies. Op 26 juli 1581 ondertekenden de noordelijke provincies het Plakkaat van Verlatinghe, waarin Filips II werd afgezworen als landsheer. De nieuw gevormde Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zou echter pas in 1648 door Filips IV (Vrede van Münster) worden erkend.

Eerste emissie (1556-1567) – Ordonnantie van 18 oktober 1556

Filips II wijzigde aanvankelijk weinig aan het monetair systeem van zijn vader Karel V (ordonnantie van 18 oktober 1556). De zilveren Karolusgulden werd niet overgenomen, maar in 1557 vervangen door een zwaardere Filipsdaalder (ordonnantie van 21 juli 1557). Deze munten droegen ook de titel van koning van Engeland. Nadat Maria Tudor overleed op 17 november 1558 werd Filips II verplicht deze titel van de munten te verwijderen (ordonnantie van 31 maart 1560). In 1562 werden de zilveren pasmunten op hun beurt vervangen door onderverdelingen van de Filipsdaalder (ordonnantie van 21 juli 1562): $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{10}$ Filipsdaalder. Er werden zeer grote aantallen gouden realen en Filipsdaalders vervaardigd met het edelmetaal dat massaal uit de Amerikaanse kolonies werd ingevoerd.

Tweede emissie (1567-1571) – Ordonnantie van 4 juni 1567

Omdat deze munten in verhouding tot de daalders en de dukaten van het Duitse Roomse Rijk ondergewaardeerd waren, werden ze illegaal in de hagemunten snel en massaal tot munten op Duitse voet omgewerkt. In 1567 werd daarom het muntstelsel van de Nederlanden aangepast (ordonnantie van 4 juni 1567): de realen en Filipsdaalders werden vervangen door resp. Bourgondische guldens en daalders, die ook vervaardigd werden volgens de muntvoet van het Duitse Roomse Rijk.

Terugkeer naar de eerste emissie (1571-1598) – Ordonnantie van 2 maart 1571 en Instructie van 7 juni 1571

In 1571 werd echter teruggегrepen naar het systeem van 1562 wegens een voorkeur voor de sterkere Filipsdaalder in het betalingsverkeer. Tevens werd de reeks uitgebreid met 1/20 en 1/40 Filipsdaalder en andere pasmunten. In de opstandige gewesten werd deze emissie door de aanmaak van de Statenmunten en andere series onderbroken. De val van Antwerpen in 1585 betekende het einde van de opstand in het Zuiden, waar overal het vooroorlogs muntsysteem werd hersteld, zij het met verhoogde koersen.

Nieuwe muntintroductions kwamen er met volgende ordonnanties:

1 januari 1580: koperen oord, duit en halve duit

29 juni 1591: oord en duit in biljoen, maar zonder succes

26 januari 1593: herneming van 4 stuiver, 2 stuiver en stuiver, maar lichter dan in 1556.

Emissies van de opstandelingen op naam van Filips II (1573-1581)

De opstand tegen het Spaans gezag, die in 1572 in Holland en Zeeland was uitgebroken, leidde er tot een eigen sterk winstgevende aanmuntning ten bate van de oorlogskas. Eerst werd de waarde van de circulerende gouden en zilveren munten met 15 % verhoogd door het instempelen van het wapen van deze provincies (1573). Vervolgens werd vanaf 1573 eigen koperen pasmunt op naam van Filips II en vanaf 1575 een overgewaardeerde leeuwendaalder zonder vermelding van de vorst uitgegeven. Na het bankroet van Spanje in 1575 gingen de Spaanse soldaten aan het muiten, mouterij gekend als de Spaanse Furie, met de ineensorting van het koninklijk gezag tot gevolg. De Pacificatie van Gent (1576) herstelde de eenheid van de Nederlanden en veralgemeende de opstand. De Staten-Generaal verordende daarop in 1577 voor alle gewesten de productie van nieuwe zogenaamde 'Statenmunten', die eveneens sterk overgewaardeerd waren. De verhoogde winstmarges en het ontbreken van een sterk centraal gezag maakten dat veel muntateliers voor het eerst of opnieuw werden geopend. Wegens de overwaardering werden de Statenmunten in de omliggende landen geweigerd, en vanaf 1580 gingen de opstandelingen noodgedwongen over tot de terugkeer naar de munttypes van de eerste emissie.

Vanaf 1578 wist het Spaans gezag geleidelijk vanuit Luxemburg terrein te heroveren. Na elke verovering van een gewest keerde men terug naar de vroegere koninklijke emissie. Enkele gewesten, waaronder Gelderland, Utrecht en Zeeland, bleven echter overgewaardeerde munten slaan. In 1581 hebben Vlaanderen en Brabant munten uitgegeven op naam van hun nieuwe vorst François d'Alençon, maar volgens de oude muntvoet. De stad Gent startte reeds vóór diens vertrek met een grootschalige en winstgevende emissie van gouden nobels en koperen oorden. Ook Brabant en Vlaanderen sloegen in 1584 overgewaardeerd goud- en zilvergeld. Bovendien werden tijdens de veelvuldige belegeringen noodmunten geslagen.

Onder Filips II kenden de Spaanse Nederlanden hun grootste territoriale uitbreiding. Bovendien waren er – mede door de wisselende krijgskansen in de aanvangsfase van de Tachtigjarige Oorlog – een groot aantal muntateliers actief.

ALBRECHT EN ISABELLA (1598-1621)

Albrecht VII van Oostenrijk (Wiener Neustadt, 15 november 1559 – Brussel, 13 juli 1621), was een van de vele zonen van keizer Maximiliaan II en de Infante Maria van Spanje. Vanaf zijn elfde verbleef hij aan het Spaanse Hof, waar zijn oom Filips II over zijn opvoeding waakte. Albert was landvoogd in de Zuidelijke Nederlanden van 1595 tot 1598.

Isabella Clara Eugenia (Segovia, 12 augustus 1566 – Brussel, 1 december 1633) was een dochter van koning Filips II en zijn derde vrouw Elisabeth van Valois. Op 6 mei 1598 stond Filips II, via de Akte van Afstand, de soevereine rechten over de Nederlanden en Franche-Comté af aan zijn dochter en haar verloofde Albrecht van Oostenrijk. Na het huwelijk van Albert met de *Infante* Isabella regeerde hij in haar naam de Habsburgse Nederlanden als vorst, van 1598 tot zijn dood in 1621. Isabella was van 1598 tot 1621 de vorstin. Albrecht en Isabella namen het initiatief tot het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) en tot vrede met de noordelijke Verenigde Provinciën, waardoor er een opbloei kwam in de Nederlanden. Na het overlijden van haar echtgenoot Albrecht van Oostenrijk in 1621 en doordat het huwelijk kinderloos was gebleven, werden de gebieden terug overgedragen aan de Spaanse Kroon onder Filips IV. In naam van Filips IV bleef Isabella landvoogdes van de Zuidelijke Nederlanden tot aan haar dood in 1633.

Eerste emissie (1599-1603) – Ordonnaties van 6 oktober, 29 november en 17 december 1599

De erfenis van de Nederlanden in 1599 was op monetair vlak geen geschenk. Bij hun aantreden werden Albrecht en Isabella onmiddellijk geconfronteerd met dringende vragen van de Staten-Generaal om orde op zaken te stellen in het bestuur. Een van de problemen en noden was het initiëren van nieuwe munten. De muntvoet werd verlaagd, en een nieuwe serie munten werd geïntroduceerd. In 1599 (ordonnantie van 6 oktober) werd begonnen met de aanmaak van zilveren munten op basis van de gulden (G) van 20 stuiver (s), waarvan er 2 ½ zouden gaan in de Filipsdaalder (m.a.w. een massa van 13,71 g), met eenzelfde zilveragehalte (833‰). Deze serie werd aangevuld met een dubbele (40 s), een halve (10 s), een kwart (5s), een achtste (2 ½ s of stoter) en een zestiende gulden (1 ¼ s of braspenning).

Enkele dagen later (ordonnantie van 29 november 1599) werden de gouden munten vastgelegd op basis van de dukaat: een dubbele dukaat (150 s), een dubbele Alberttijn (100 s) en een enkele Alberttijn (50 s). Maar vrij snel werd de koers van deze munten herzien via de ordonnantie van 17 december 1599. Het goudgehalte en de massa's van de vorige gouden munten worden naar beneden aangepast, en tevens wordt er melding gemaakt van de aanmaak van een nieuw type: de dukaat. Oorden en duiten worden vanaf 1602 geslagen.

Tweede emissie (1603-1612) – Ordonnaties van 18 april 1603 en 22 mei 1605

Aangezien de eerste emissie niet helemaal beantwoordde aan de verwachtingen, werd in 1603 een monetair systeem gelanceerd op basis van de reaal. Vanaf 1605 verschijnt ook de dubbele en enkele penning.

Derde emissie (1612-1621) – Ordonnanties van 3 april en 4 juli 1612, 22 augustus 1616 en 4 juni 1618

Wegens een stijging van de goudprijs werd in 1612 een volledige en diepgaande munthervorming doorgevoerd op basis van de gouden soeverein en de zilveren soeverein (patagon). De reeks munten en onderverdelingen werden van uitzonderlijk mooie beeldenaars voorzien. In 1614 werd de reeks aangevuld met de gouden kroon, in 1616 met de halve schelling en het 3 stuiverstuk, en in 1618 werden de zilveren hele en halve dukaton aan het systeem toegevoegd.

Koerswijzigingen

De munthervorming met nieuwe munttypes van 1612 was een reactie op de stijging van de goudprijs. Dit systeem bleef stabiel tot 1644, met evenwel een aanpassing van de koers van de oude goudmunten aan de hogere goudprijs in 1618 (ordonnantie van 21 mei van dat jaar).

FILIPS IV (1621-1666)

Filips IV (Valladolid, 8 april 1605 – Madrid, 17 september 1665) was koning van Spanje van 1621 tot 1665, landsheer van de Zuidelijke Nederlanden en koning van Portugal (als Filips III) tot 1640. Aan de vooravond van zijn dood in 1665 had het Spaanse Rijk weliswaar zijn territoriaal hoogtepunt bereikt, verspreid over een toen ongekende 12 miljoen km², maar in andere opzichten was het in verval.

Na de dood van aartshertog Albrecht in 1621 keerden de Nederlanden terug onder de Spaanse heerschappij. Filips IV zette het muntsysteem van 1612 vrijwel zonder wijzigingen verder. In 1644 (ordonnantie van 31 mei 1644) werd de koers van de goudstukken met ongeveer 10% verhoogd. Een poging van Isabella, landvoogdes van de Nederlanden, om het op de gulden gebaseerd systeem van 1599 opnieuw in te voeren, was in 1631 immers mislukt.

Terzelfdertijd circuleerden Spaanse matten van 8 realen en hun onderverdelingen, waarvan de goede exemplaren, met het juiste gewicht, vanaf 1652 werden ingestempeld met het juweel van het Gulden Vlies. Een ingestempelde 8 realen had een waarde van 48 stuiver.

Filips IV maakte een einde aan het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) en hervatte de vijandelijkheden met de Verenigde Provinciën. Het voornaamste wapenfeit was de inname van Breda in 1625. In de belegerde stad werden tijdens het beleg noodmunten in omloop gebracht, en het daaropvolgend jaar werden in Antwerpen speciale pasmunten voor deze stad geslagen. Ook werden opnieuw lokale munten voor Luxemburg en Roermond uitgegeven.

Koerswijzigingen	1622	1644
Dubbele soeverein	12 G	13 G 6 s
Soeverein	6 G	6 G 13 s
Gouden kroon	3 G 12 s	4 G

KAREL II (1666g1700)

Karel II (Madrid, 6 november 1661 – Madrid, 1 november 1700) was de zoon van zijn voorganger Filips IV en Maria Anna van Oostenrijk. Karel II was koning van Spanje (inclusief de Zuidelijke Nederlanden), Napels en Sicilië, en was de laatste van de Spaanse Habsburgers. Karel II was drie jaar toen zijn vader, Filips IV, op 17 september 1665 stierf. Tot zijn meerderjarigheid werd het regentschap waargenomen door zijn moeder, de weduwe van Filips IV. Karel was zowel geestelijk als lichamelijk gehandicapt, en werd amper 38 jaar oud. Hij regeerde van 1665 tot zijn dood. Onder Karel II bleef het monetair systeem van 1612, ingevoerd onder Albrecht en Isabella, behouden. Tijdens zijn regering werd de muntproductie gemechaniseerd door de invoering van de schroefpers, waardoor de munten veel beter zijn afgewerkt dan de met de hand geproduceerde. Naast de techniek van aanmunting werden de munttypes iets gemoderniseerd. In de catalogus wordt een opsplitsing gemaakt tussen manueel en mechanisch aangemaakte munten. Onder Karel II waren nog slechts vijf muntateliers actief: Arras, Dôle, Maastricht en 's Hertogenbosch waren immers onder Filips IV verloren gegaan voor de Spaanse Kroon, en het atelier van Luxemburg was in 1644 definitief gesloten. Ook nu werden specifieke munten geproduceerd voor Luxemburg en Roermond. De muntslag voor Luxemburg werd niet langer ter plaatse uitgevoerd, maar in Antwerpen.

Koerswijzigingen	1665	1690	1698
Dubbele soeverein	13 G 6 s	16 G 5 s	15 G
Soeverein	6 G 13 s	8 G 2 ½ s	7 G 10 s
Ducaton	3 G	3 G 5 s	3 G
Patagon	2 G 8 s	2 G 12 s	2 G 8 s
Schelling	6 s	6 ½ s	6 s

1690: plakkaat van 27 februari 1690

1698: plakkaat van 3 januari 1698 – gedeeltelijke terugkeer naar vorige koersen na de Vrede van Rijswijk

Hugo Vanhoudt

Vanhoudt.hugo@gmail.com

Tel. 0476.710058